

Szlavisztikai alapszak
SLA-131, SLA11-110:
A szláv kultúrák összefoglaló áttekintése:
Bevezetés a szláv kultúrák tanulmányozásába (előadás)
Szokolov Makárné

A kulturológia alapfogalmai és története

1. A kultúra / civilizáció fogalmainak jelentése, keletkezése, története:

- Első fennmaradt megjelenése **Marcus Porcius Cato Maior** «*A földművelésről*» (*De agricultura*) c. művében; **Marcus Tullius Cicero** «*Tusculumi eszmecsere*» (i.sz. e. 45) c. művében megjelenő metaforikus szóhasználat és jelentése.
- A fogalom sorsa későbbi korokban: a Középkorban (kultúra / kultusz), az olasz humanistáknál, elterjedése az európai nyelvekben (például, **Thomas Hobbes** «*Leviatán*» [1651] c. művében), a XVIII századi gondolkodás rendszerében.
- A kultúra / civilizáció fogalmak mint szinonima / antonima fogalom-pár.
- A civilizáció fogalmának keletkezése a Felvilágosodás korának francia és skót gondolkodóinál (**Victor Riqueti de Mirabeau** «*Emberék barátja, avagy Értekezés a népességről*» [*L'ami des hommes, ou Traite de la population*, 1757] és **Adam Ferguson** «*Esszé a polgári társadalom történetéről*» [*An Essay on the History of Civil Society*, 1767] c. műveiben).
- A civilizáció fogalmának kezdeti jelentése és a jelentéstartomány módosításai.
- A kultúra fogalma a XIX.–XX. századokban (**A. L. Kroeber**; **C. Kluckhohn**, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions* [Cambridge, MA: Peabody Museum, 1952] c. könyve valamint **D. Kaplan**; **R. A. Manners**, *Culture Theory* [New York, 1972] összefoglaló munkája és későbbi kutatások szerint). Széles elterjedése okai.

2. A kultúra mint jelenség:

- A kultúra három területe (• a társadalom életének meghatározott szféráját, amely intézményekben is testesül meg; • a szellemi értékek és normák összessége, amellyel nagy szociális csoport, közösség, nép vagy nemzet jellemezhető; • a szellemi teljesítmények fejlettségének magas szintje).
- A kultúra hét aspektusú felfogása (eredményként; folyamatként; tevékenységként; módként; kapcsolódásokként / viszonyokként; normaként; rendszerként).
- A kultúra mint jelenség definíciói.

3. A kulturológia:

- A kulturológia fogalma (elsőként **Wolfgang-Friedrich Ostwald**-nál 1913-ban. Terminusként (culturology) – **Lesley Ervin White** «*The Science of Culture*» [New York, 1949] c. könyvében).

- A kulturológia mint metatudomány (történelem, filozófia, pedagógia, etika, szociológia, etnográfia, antropológia, szociálpszichológia, esztétika, művészetelmélet integrációja és szintézise).
- A kulturológia kutatási és értelmezési területe.
- A kulturológia ágazatai (kultúratörténet, a kulturológiai koncepciók története, kultúraelmélet / kultúrfilozófia, kultúrszociológia, kulturális antropológia és pszichológia) és ezek kutatási területe.

A kulturológiai koncepciók története

1. Gondolkodás a kultúráról a klasszikus Antikvitás korában:

- A kultúra mint a „második világ“ az antik „Felvilágosodás“ (i.sz. e. V. sz.) gondolkodásában – a szofisták „kultúra eszméje“: az emberi világ a természet világtól való elkülönítése **Prótagorasz**-nál (homomensura-tétel), **Antiphón**-nál, **Hippiasz**-nál. A nevelés (paideia, a hagyományokkal összhangban lévő ethosz létrehozása) mint az emberi világhoz való tartozás feltétele.
- A fejlődés eszméje az emberi világgal kapcsolatban és a „kultúra / természet“ probléma előrevetítése **Démokritosz**-nál (i.sz. e. V.–IV. sz.).
- Az eudaimonia (boldog élet) / filozófia / kultúra kapcsolata **Marcus Tullius Cicero** «*Tusculumi eszmecsere*» (*Tusculanae disputationes*, i.sz. e. 45) c. művében; a retorika és a szónoklatművészet jelentősége a polgári kötelességre való nevelésben; a kultúraciklusoknak és a „kultúra államának“ gondolata.
- A kultúra eszméje az antik római műveltségben: **Publius Vergilius Maro** (i.sz. e. 70–19) a hagyománytiszteletről; a sztoicista ember / kultúra probléma **Lucius Annaeus Seneca** (i.sz. e. 4 – i.sz. u. 65) «*Luciliusnak ajánlott erkölcsi levelek*» (*Epistulae morales ad Lucilium*) c. művében: az erkölcs és az erkölcsös nevelés mint enkultúráció, az öntökéletesítés és önnevelés, a korabeli társadalmi-kulturális értékrend válsága és a kultúra hagyományozása; **Cornelius Tacitus** (i.sz. u. I.–II.) «*Germánia*» (*De origine, situ, moribus ac populis Germanorum*, 98) c. művének kulturológiai problematikája: barbárság / civilizáció antinómiája, a civilizáció kritikája; kultúra és civilizáció; a kultúratörténeti tipológia és az etnográfia kezdeményei Tacitus-nál – a civilizáltság kritériumai (államiság, anyagi lét magas szintje, írásbeliség).

2. A középkori világgép és a kultusz/kultúra helye az új kulturális környezetben:

- A középkori kultúra jellemzői (tekintélyelvűség, hagyomány és szokás, normatív jelleg); a keresztényi szemlélet és a kultúra: vallásközpontú művészet, a középkori ember világgépének szinkretizmusa; az egyházi dogma mint a gondolkodásmód alapja: szakrális *contra* profán, kultusz vs kultúra; a kultúra örökkévalósága. A kultúra központjai. A kulturológiai gondolkodás hiánya / szórványossága.
- **Szent Ágoston (Aurelius Augustinus, 354–430)** *Az Isten államáról (De civitate Dei, 413–426)* c. munkája – történelem-teozófia: a teremtés hat napja / az emberi nem történelmének hat korszaka / az emberi élet hat szakasza; a kultúra tipológiája államellenesség, a civilizációval szembeni ellenézés (a városi kultúra fejlődésének és megőrzésének formája); az Isten városa (ökumenikus egyház) vs „bábeli parázna“ (Róma).

3. A Reneszánsz – a kultúráról való gondolkodás újjászületése:

- A kulturális paradigma váltása, a humanisták kultúra-értelmezése: emberközpontúság és természet, a kultúra paideia-felfogásának visszaállítása és új elemei.
- **Francesco Petrarca** (1304–1374): az antik kultúra „felfedezése“ mint egy új (antropocentrikus) kultúrátípus a középkori teocentrizmussal szemben, a historizmus eszméje a kultúrátípusok értelmezésében, a Reneszánsz-kultúra önértelmezése. Életépítés elméleti posztulátumok alapján, ember és természet. A városi kultúra kritikája. A nyelv kulturális funkcióinak kitágítása: nyelv és nemzet, nyelv és államiság. Európa kulturális egységének eszméje és megkülönböztetése más civilizációs rendszerektől (szláv, iszlám). Az ember, a humanizmus és a historizmus aspektusainak összesítése a kultúra-értelmezésben.
- **Michel Eyquem de Montaigne** (1533–1592) moralista kultúrafelfogása – «*Esszék*» (*Essais*, 1580–88): „Az utolsó reneszánsz-humanista és az Újkor első moralistájának“: a tacitusi civilizáció-kritika továbbgondolása – a kulturális Európa-centrizmus bírálata, az emberi „mindenhatóságban“ vetett hit megkérdőjelezése és a „természetes” ember apológiájának kezdete, az antik kultúrátípus mint kulturális minta a többi kultúra számára, a kultúra „erkölcsossége”, a kultúra és a civilizáció, kultúra és vallás újkori megkülönböztetésének kezdete.

4. A kultúráról való gondolkodás az Újkorban (XVII.–XVIII. sz.)

- A világnézeti fordulat – a kultúra racionalista felfogása: az „új“ fogalmának paradigmajelölő funkcionálása, az új „kultúrember“ típusa, a tudomány és a kultúra viszonya; a tudomány „szakralizációja“.
- **Francis Bacon** (1561–1626): «*Új Organon*» (*Novum organon scientiarum*, 1620), «*A tudományok méltóságáról és előremeneteléről*» (*De dignitate et augmentis scientiarum*, 1623), «*Új Atlantisz*» (*The New Atlantis*, 1627). Akcentus-eltolódás a kultúrafelfogásban: a tudomány(a tudományok eredményeinek gyakorlati alkalmazása) kultúrát meghatározó funkciójának a hangsúlyozása a szellemi és művészeti / művészi értékek háttérbe szorítása mellett; a kultúra mint fenomén, kultúra és természet, a kultúra folytonosságának eszméje, a kulturális fejlődés ellentmondásossága és ennek okai, kultúra és szabadság.
- **Thomas Hobbes** (1588–1679): «*Leviatán, vagy az egyházi és világi állam formája és hatalma*» (*Leviathan, or The Matter, Forme and Power of a Common Wealth Ecclesiasticall and Civil*, 1651). Az állam mint a kultúra eleme, az államiság története mint a kultúra története. Az államiság / kultúra három típusa – a kultúrátípológia formája. A beszéd szakrális eredete és jellege, funkciója, a nyelv alakítás emberi volta. A kultusz és a kultúra, a tudomány és a kultúra elválaszthatatlansága.
- **John Locke** (1632–1704) a társadalmi szerződés és a természeti jog elméletének kulturológiai aspektusai: az állam mint az emberi tevékenység eredménye vagyis mint történelmileg kialakult kulturális képződmény; a nyelv emberi mivolta.

5. Giovanni Giambattista Vico – a filozófiai kulturológia előzményei:

- «*Az új tudomány*» (*Scienza Nuova*, 1725) történelemfilozófiája: a történelem mint az emberek teremtetten világ és az ebből következő megismerhetősége (verum-factum tétel), a történelem logikája.
- A kultúratörténeti fejlődés periodizációja (a három történelmi korszak és azok jellemzői).

- Kultúra és mentalitás; a kultúra megítélése annak saját történelmi ismérvei alapján, a „megértés“ problematikája; a kultúra egysége.
- A kultúrák „körforgásának“ gondolata: ciklikusság és előrehaladás ötvözése.
- A mítosz mint kulturális képződmény; az emberi képzeleterő mint a megismerés formája.
- Az ember, történelem és kultúra egységének gondolata Vico-nál.

6. A kulturológia a Felvilágosodás korának gondolkodásában:

- A kultúraértelmezés történelmi aspektusának előtérbe helyezése. A nevelés és a környezeti hatások komplexitása. A környezet történelmi és regionális változékonysága. Kategóriák oppozíciói: természetes / művi (civilizációs), racionális / irracionális stb. A társadalom / történelem viszony normatív megközelítése – a történelem és a társadalmi rend feletti ítélkezés a ráció fényében. A felvilágosodás-kori gondolkodás korlátai.
- A felvilágosodás-kori kulturológia jelentősége: • a kultúra tudományos problémává válása, • a kultúrafejlődés sajátos, a természeti illetve a társadalmi fejlődésre jellemzőektől eltérő, törvényszerűségek felfedezése, • a kulturális fejlődés komplexitása, • a kultúra és a civilizáció megkülönböztetése, • a kultúra és a szabadság problematikájának összekapcsolása.
- **Jean Jacques Rousseau** (1712–1778): «*Értekezés művészetekről és tudományról*» (*Discours sur les sciences et les arts*, 1750), «*Társadalmi szerződés*» (*Du Contrat social*, 1762). Civilizáció és erkölcs, a civilizáció természetellenessége, a civilizálódás kezdete és folyamata, az emberi szabadság és öntökéletesítés. A történelmi fejlődés ellentmondásossága, a jövő társadalmá; a történelem visszafordíthatatlansága és az ember történetisége; ember és civilizáció viszonya.

7. Johann Gottfried Herder kultúraelmélete

- «*Eszmék az emberiség történetének filozófiájáról*» (*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 1784–1791) – a kultúra történelemfilozófiai megközelítés kezdete (kultúrfilozófia és filozófiai antropológia): • a kultúra mint az embert megkülönböztető fenomén, • a kultúra mibenléte, • a kultúra történelmen belüli létezése– emberek által teremtett világ, amely a tér / idő függvényében változik;
- A kulturális haladás mibenléte és jellege, „emberi kultúra” vs különböző etnikumok kultúrája és azok egyenjogúsága, az Európa-centrizmus tudományos kritikája, Ázsia mint az európai kultúra és általában az emberi civilizáció forrásvidéke, a különböző kultúrák jellemzői (a szláv kultúra);
- A kultúrafejlődés törvényszerűségei: • folytonosság és hagyomány, • a nyelv mint a nemzeti kultúrák folytonosságát közvetítő mechanizmusa;
- A kultúra kialakulásának okai: • az objektív szükségletek, • a véletlen szerepe, • a földrajzi tényező mint a vallás, az államiság és a gazdasági viszonyok jellegét meghatározó tényező, • a vallás mint a kultúra konceptuális eleme;
- Magas kultúra / népi kultúra;
- *Értekezés a nyelv eredetéről* (*Abhandlung über den Ursprung der Sprache*, 1772): a nyelv kialakulásának okai és mechanizmusa, az ősnelv költői formája és kapcsolata a mágiával és vallási gyakorlattal, a nyelvek leírásának elvei.
- J. G. Herder kultúrfilozófiájának jelentősége a szláv népek kulturális öneszmélésének folyamatában.

8. A XIX.–XX. századi kulturológia fejlődési tendenciái és irányzatai:

- A kulturológia a klasszikus német filozófia rendszereiben: **I. Kant, G. W. F. Hegel, F. Schiller.**
- A romantika korának kulturológiája: **F. és A. Schlegel, Novalis, W. H. Wackenroder, J. L. Tieck, F. Schelling.**
- A neokantianizmus
- A XIX. sz. közepén kialakuló, a filozófiai kulturológia bírálata és az értékorientált kulturológia előtérbe kerülése: **A. Comte** pozitívizmusa és a kulturológia „organikus” iskolája (**H. Spencer**). Az evolucionizmus (**Ch. Darwin**).
- A kulturális antropológia (**E. B. Tylor**) és 20. századi irányzatai (**C. Lévi-Strauss**)
- Pszichoanalitikus kultúraelméletek (**S. Freud, C. G. Jung**)
- Az életfilozófia (**F. Nietzsche**)
- A 20. századi kulturológia egyes képviselői: **O. Spengler, J. Ortega y Gasset, M. Weber, Mannheim Károly, J. Huizinga, A. J. Toynbee.**

9. A szláv kulturológia kialakulása

- A szláv népek nemzeti-kulturális öntudatra ébredése a XVIII. század második felében – a XIX. század első felében (okai, formái); a szláv kulturális rokonság eszméjének eredete és megnyilvánulásai (az I. prágai és II. szent-pétervári Szláv Kongresszusok).
- A cseh szlavisztika kezdetei és a nemzeti tudat „ébredtőinek” első nemzedéke (**1. generace národních buditelů**): **Josef Dobrovský** (1735–1829): «*Az ószláv nyelv alapjai*» (*Základy jazyka staroslověnského*, 1822), **František Palacký** (1798–1876): «*A cseh nép története Cseh- és Morvaországban*» (*Dějiny národa českého v Čechách i v Moravě*), Matice česká megalapítása (1831), **Pavel Josef Šafařík** v. **Šafařík (1795–1861)**: «*Minden szláv nyelvjárásbeli nyelv és irodalom története*» (*Geschichte der slawische Sprache und Literatur nach allen Mundarten / Dějiny slovanské řeči a literatury podle všech nářečí*, 1826), «*Szláv régiségek*» (*Slovanské starožitnosti*, 1836), «*Szláv néprajz*» (*Slovanský národopis*, 1842).
- A szlovák szlavisztika kezdetei: **Ján Kolár** v. **Jan Kollár** (1793–1852): «*Szlava lánya*» (*Slávy dcera*, 1824) c. epikus költemény, «*A magyarországi szlovákok népdalai avagy világi dalok*» (*Národné zpíevanky čili písně světské Slováků v Uhrách*, 1834–35), **Ludovít Štúr** v. **Ludevít Velislav Štúr** (1815–1856): a szlovák nyelv normatív rendszere (*Úprava stránky Nářečja Slovenskuo alebo potreba písania v tomto nářečí*, 1844 és *Nauka reči Slovenskej*, 1846), «*A szláv törzsek népdalairól és elbeszéléseiről*» (*O národních písních a pověstech plemen slovanských*, 1853), «*A szlávtság és a jövő világa*» (*Slovanstvo a svet budúcnosti / Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*, 1852).
- A horvát szlavisztika kezdetei: **Juraj Križanić** (1618–1683), **Josip Juraj Strossmayer** (1815–1905); matica hrvatska. A szerb szlavisztika kezdetei: **Vuk Stefanović Karadžić** v. **Вук Стефановић Караџић** (1787–1864): a szerb nyelv normatív rendszere: a szerb írás reformja és a szerb nyelv első nyelvtana és szótára (*Pismenica serbska*, 1814 és *Српски рјечник*, 1818), dél-szláv folklórgyűjtés.
- A lengyel szlavisztika és kulturológia kezdetei – a kultúra / civilizáció problematikája a lengyel Felvilágosodás gondolkodóinál: **Stanisław Staszic** (1755–1826) «*Az emberi nem*» (*Ród Ludzki*, 1819–1820) c. didaktikus költeménye, **Hugo Kollataj** (1750–1812), **Jan Władysław Śniadecki**

(1756–1830) és **Jędrzej Śniadecki** (1768–1838). A lengyel romantika kulturológiai irányzatai és irodalma: **Adam Mickiewicz** (1798–1855), **Juliusz Słowacki** (1809–1849), **Zygmunt Krasiński** (1812–1859). Lengyel pozitivisták kulturológia: **Erazm Majewski** (1858–1922): «A civilizáció tudománya» (Nauka o cywilizacji, t. 1-4, 1908–1923). A spekulatív kultúrfilozófia: **Feliks Karol Koneczny** (1862–1949): «A civilizációk sokaságáról» (*O wielości cywilizacji*, 1935).

- Az orosz szlavisztika története: **A. Vostokov** (А. X. Востоков, 1781–1864): «*Gondolatok a szláv nyelvről*» (*Рассуждение о славянском языке*, 1820), **Ju. Venelin** (Ю. И. Венелин, 1802–1839): «*A régi és a mai bolgárok politikai, etnográfiai, történelmi és vallási szempontból az oroszokhoz viszonyítva*» (*Древние и нынешние болгары в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам*, 1829), «*A régi és a mai szlávok politikai, etnográfiai, történelmi és vallási szempontból az oroszokhoz viszonyítva*» (*Древние и нынешние болгары в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам*, 1841), «*A dunántúli szlávok népdalai sajátosságáról*» (*О характере народных песен у славян задунайских*, 1835), **I. Szreznevszkij** (И. И. Срезневский, 1812–1880) és a szlavisztika tanulmányozása az orosz egyetemeken (1835.-től).
- Az orosz kulturológia egyes jelenségei: Schelling filozófiájának hatása az „orosz eszme” kialakulására a szlavofil ideológiában (1830–40-es évek); **N. Danyilevszkij** (Н. Я. Данилевский, 1822–1885): «*Oroszország és Európa*» (*Россия и Европа*, 1869): a történelem unilineáris evolúció tagadása – a kulturális-történelmi típusok elmélete: jellemzői, törvényei; a szláv és az európai kulturális-történelmi típusok szembenállása (a „Drang nach Osten”-eszme leleplezése). Az „eurázsiaiasság” (евразийство) és **L. Gumiljov** (Л. Н. Гумилёв, 1912–1992) „etnogenezis” elmélete (a „passzionaritás” mechanizmusa).

A szlávság és a szláv népek kultúrája

1. Az „őszlávok” prehistorikus kultúrája:

- A szláv etnikum eredete: kiválása a baltó-szláv etno-lingvisztikai közösségből, a szláv törzsek migrációjának irányai (2 autóhton koncepció) és a dunai „őshaza” képzete (Duna a szláv mitológiában és folklórban).
- A szláv közös eredet és kultúra forrásai és bizonyítékai: • régészeti bizonyítékok (a «prágai-korcsáki» kultúra: lakóhely, kerámia, temetkezési szokások; „a hosszú kurgánok kultúrájának” [V.–VI. – VIII.–IX. sz.] temetkezési szokásai és azok eredete); • a nyelvrokonság lingvisztikai bizonyítékai.
- A szláv mitológia (rekonstrukció): a világkép alapja – a mezőgazdasági kalendárium, a világ központja-tengelye – a világfa. A szláv mitológia kezdetlegességének okai: • a saját fejlődés és a környező népek fejlettsége közti aszinchronia, • területi tényező, • a kereszténység hatása. A szláv politeizmus vertikális tagolódása: • felső szint (szláv „panteon” kezdeményei) – antropomorf funkciókkal felruházott, hivatalos kultusszal és szentéllyel / ábrázolással rendelkező istenek (Perun / Velesz-Volosz, Tribog, Mokos stb.), • középső szint – helyi jellegű, tevékenységekhez kötött istenségek, • alacsony szintű mitológiai lények: vízi (ruszalka, vila, szamovila, szamodiva, mora, szudacska), erdei, házi szellemek, • kultúrhősök (városalapító nyugati szláv: Krak / Krok, keleti szláv: Kij – Scsjok – Horiv és keleti szláv államalapító: Rjurik – Szineusz – Truvor).
- Az Oikuménével való találkozás korszaka: a Caesareái Prokopius bizánci történetíró görög nyelvű és a gót történetíró-püspök Jordanes latin nyelvű feljegyzései a szlávokról, az önmegnevezés megjelenése (szklavenok / szklavinok) – az etnikus öntudat kifejezése; tekintet belülről: az

órosz szerzetesíró Nesztor (1056–1114) *Őskronikájában* (*Повесть временных лет*, 1113): az autochton mítosz helyett elhelyezi a szlávokat a bibliai világképbe – a szlávok története a Szent történelem része.

2. Középkori szláv kultúra kialakulása:

- A szláv kultúra az európai kultúra szerves részévé válásának alapvető feltételei és körülményei: • a korabeli európai államokhoz hasonló államiség, • szellemi szintér és „nyelv” a kulturális környezettel való kommunikációra – a kereszténység felvétele, • a szláv írásbeliség mint a szláv kultúra szakralizációjának eszköze.
- Az első szláv állami képződmények keletkezése: **Fredegar** frank történetíró *Historia Francorum* (*Frankkrónika*) c. krónikájában szereplő **Szamo Fejedelemség** (623–658), **Karantánia** fejedelemség története *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (*A bajorok és karantánok megtérése*, 871) szerint, **Nagy Morvaország** története (822–907): fejedelmei (Mojmír, Rastislav, Szvatopluk) politikája és Cirill és Metód missziója. A Pannóniai (Plateni) fejedelemség. Államok keletkezése: • a keleti szláv törzsek lakta területeken – Kijevi Rus (882-től), a kereszténység felvétele 988-ban Vladimir fejedelem uralkodása idején; • a déli szláv törzsek lakta területeken – Bolgár cárság: három etnikai komponensből (az őslakós trákok, V. sz. végétől betelepülő szlávok „Hét nemzetsége” és a türk eredetű bolgárok (681), 865 – a kereszténység hivatalosan állami vallássá válik.
- A kereszténység felvétele és jelentősége a szláv népek történetében – • „belépés” az oikumenébe • a hatalom és az államiség megszentelése (legitimitása), • a társadalmi és az etnikai / vallási viszonyok konszolidálása, • a kultúra szimbólumai és nyelve. A kereszténység felvétele és a szláv írásbeliség keletkezésének összefüggései. Az egyházszakadás (a skizma, 1054) és a szláv népek konfesszionális tagolódása, következményei.
- A szláv írásbeliség kezdetei: • latin és görög betűs glosszák (az Emmerami kéziratokban, Freisingi lapokon); • Konstantin Filozófus alkotta ábécé (glagolica: jellemzői, szimbolikája, története mai napig) és Konstantin-Cirill – Metód fordítói tevékenysége (aprakosz-evangélium – liturgia); • a X. sz. elejére – 2 ábécé: glagolica és kirillica (Cirill nevét visel, de a megalkotását tanítványának, **Kliment Ohridszkinak** tulajdonítják), a cirill írás – a glagolica transliterációjá, a cirill írás kialakulásának (elsősorban a déli szlávok körében) okai; • a morvai misszió (863) és a triglosszia tanával folytatott vita. **Csernoricez Hrabar** (IX. sz. vége: «*A betűkről*» (*O писменех, За буквене*) – az első filológiai értekezés, a szláv írásbeliség és a szláv nyelvű istentisztelet apológiája
- Az egyházi (ószláv) írott nyelv kialakulása – a sok műfajú (stílusú) elsődlegesen vallási tartalmú és rendeltetésű szövegek fordításának folyamatában alakult ki. Forrásai: • a népi szláv dialektusok példázatok fordításakor (a magvetőről szóló példázat: Máté 13, 3–8; Márk 4, 3–8; Lukács 8, 5–8). A lexika gazdagítása a görög lexikával való kölcsönhatások folyamatában • transzpozíciók (λόγος = слово), • szavak átvétele, • tükörszavak képzése. A szintaxis bonyolultabb eszközeinek alkalmazása (a klasszikus görög nyelvű retorika). A normarendszer (kiejtés, helyesírás) kialakulásának és a normatív fejlődésének cirill-metódi alapja és a Hét Szent Írástudó: Cirill, Metód és tanítványaik – Kliment Ohridszki, Gorazd, Naum, Angelarij és Száva – tanítói-oktatói tevékenysége.
- Cirill–Metód tanítványainak tevékenysége az Első Bolgár Cárságban: az egyházi (ószláv) nyelv hivatalos liturgikus nyelvvé válása és a bolgár kultúra „arany százada”. A bolgár kultúra öt „ajándéka”: 1) Cirill és Metód tevékenységének történelmi valósággá avatása, a szláv írásbeliség

és a szláv mint szent nyelv megvédése Rómával és Bizánccal szemben; 2) az ábécé tökéletesítése (a cirill írásbeliség); 3) a szláv mint hivatalosan elismert „irodalmi” nyelv kodifikálása és a szláv népek közös szakrális nyelveként rögzítése; 4) a keresztény tartalmú szláv nyelvű fordítások és irodalom „arany kincsestárának” megteremtése Simeon cár korában; 5) az eredeti bolgár középkori irodalom nemzetközi elterjedése és hatása a déli és keleti szláv, valamint a morvai és valahiai nemzeti irodalmak fejlődésére.

3. Középkori szláv kultúrák:

- A középkori szláv államok kultúrájának általános jellemzői (teocentrikusság, univerzalitás, normatív jelleg, hierarchikus felépítés, a kanon szerepe, a hagyományra való orientáció);
- A keleti, déli és nyugati szlávok középkori kultúráinak általános jellemzése, a diszkontinuitás problematikája a déli szláv népek kultúratörténetében;
- A csehek kultúrájának jellemzése a cseh államiság keletkezésétől a cseh barokk koráig.

4. A szláv barokk:

- A barokk mint korstílus, jellemzői (ellentétek egymásnak feszülése; szenvedély és dinamika (mozgás); vizualitás – díszítettség, reprezentatív pompa; embléma és szimbolikusság, szintetikus-ság) és a legjellemzőbb művészeti ágai;
- Barokk a szláv kultúrákban;
- A lengyel kultúra (X.–XVIII. század közepéig): a lengyel államiság sajátosságai, a sztereotípiák a lengyelkultúrában, história-centrikusság; decentralizáció a kultúrában; a lengyel Reneszánsz (XV. sz. közepétől); a barokk paradigma és a lengyel szarmatizmus ideológiája; a „szarmata” barokk problémája; sajátosság és általánosság a lengyel barokkban; a lengyel kultúra közvetítő szerepe a keleti szláv népek kultúrái számára.

5. A keleti szláv kultúrák fejlődésének sajátosságai:

- Evolúció és robbanás a kultúrában Ju. Lotman koncepciójában: a kultúra fejlődésének két modellje (dialógus kultúra nem kultúra között, különböző kultúrák között, egy kultúra különböző szintjei között), fejlődési sebesség, hagyományörzés és innováció a kultúrában, a különböző kultúrák közötti dialógus formái (hatás, kölcsönzés, adaptáció, tanulás, stb.).
- Az orosz kultúra sajátos útja: • előzményei (az államiság kialakulásának varjag és tatár-mongol elemei, az oroszortodoxia izolacionizmusa, a kultúra vallási jellege és „ellenkultúra” [szkomorohi = скоморохи], kulturális szakaszok kihagyása és elhúzódt Középkor); • átmenet a régi és az új orosz kultúra között (a válságjelenségek – szmuta [Смута; „zavargások kora”] és a Raszkol [„egyházszakadás” = раскол], a kulturális izolacionizmus fokozatos megszűnése [külső és belső hatások és források], Nagy Péter reformjai (politikai és adminisztratív, társadalmi, gazdasági); • az orosz kultúra robbanásszerű átalakulása: a felvilágosodás-kori eszmék elterjedése és adaptálása az orosz kultúrára, a kultúra intézmény-rendszerének kiépítése (oktatás, életforma, társadalmi érintkezés, nyelv és ezek intézményei), a kultúra szemiotizációja, felgyorsult fejlődés – az orosz klasszicizmus barokkos és reneszánsz vonásai, antinómiák az orosz kultúrában, a kultúra többnyelvűsége.

Irodalom

Kötelező szakirodalom:

- Bojtár Endre**, 2.1. A balti-szláv egység kérdése. 3. A venet(d)-kérdés. 5.3. A baltikumi erőter (A szláv, litván és német kor). 5.5. Drang nach Osten. 7.1.2. Perkunas (Perkons). *In: Bojtár Endre*, Bevezetés a baltisztikába, Budapest, Osiris, 1997.
- Dukkon Ágnes**, Szláv mitológia. Folklor. *In: Az orosz irodalom története a kezdetektől 1940-ig.* / Szerk. **Zöldhelyi Zsuzsa**, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997 (2002²). 11–25.
- Eisler R.**, Kultúra. *In: FORRÁSMUNKÁK A KULTÚRA ELMÉLETÉBŐL. NÉMET KULTÚRAELMÉLETI TANULMÁNYOK 1–3.* / Szerk. **Bujdosó Dezső**, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. **I. k., 53–64.**
- Ferincz István**, Az első szláv nyelvű írók a fordításról. <http://www.btk.elte.hu/eastslav/a15.rtf>
- Ivanov V. V.; Toporov V. N.**, Szláv mitológia. *In: MITOLÓGIAI ENCIKLOPÉDIA I–II.* / Főszerk. **Tokarev Sz. A.** Budapest: Gondolat, 1988. II. kötet.
- Lotman Jurij**, Fokozatos fejlődés. Folytonos és megszakított folyamatok. Belső struktúrák és külső hatások. (fejezetek) *In: Lotman Jurij*, Kultúra és robbanás. Budapest: Pannonica Kiadó, 2001, 14–20, 21–29, 183–189.
- Maróti Andor**, A kultúra fogalmának kialakulása. A Felvilágosodás kultúrafogalma. Az életfilozófia. A kultúrafogalom történetének néhány jellegzetes problémája. (fejezetek) *In: Maróti Andor*, Sok szemszögből a kultúráról: Irányzatok a kultúra elméletében és filozófiája. Budapest: Trefort Kiadó, 2005, **11–18, 19–38, 64–88, 194–204.**
- Perpeet W.**, A kultúra szó jelentéséhez. *In: FORRÁSMUNKÁK A KULTÚRA ELMÉLETÉBŐL. NÉMET KULTÚRAELMÉLETI TANULMÁNYOK 1–3.* / Szerk. **Bujdosó Dezső**, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. **I. k., 124–128.**
- Schubart W.**, Európa és Kelet lelke. *In: FORRÁSMUNKÁK A KULTÚRA ELMÉLETÉBŐL. NÉMET KULTÚRAELMÉLETI TANULMÁNYOK 1–3.* / Szerk. **Bujdosó Dezső**, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. **II. k., 293–311.**
- Szili Sándor**, Az „eurázsiai” történeti paradigma. http://www.aetas.hu/2003_1/2003-1-03.htm
- Staufenbiel F.**, A kultúra tudományos fogalmának néhány eszmetörténeti forrásairól. *In: FORRÁSMUNKÁK A KULTÚRA ELMÉLETÉBŐL: SZÖVEGGYŰJTEMÉNY.* / Szerk. **Maróti Andor** (1975¹, 1980³). Budapest, Tankönyvkiadó, 1988⁴. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar jegyzete. 9–33.
- SZLÁV CIVILIZÁCIÓ / Szerk. **Lukács István**. http://www.btk.elte.hu/slav/szlavtsz/slav_civil/main.html:
- Majoros Henrietta**, A bolgárok története.
- Benedek Gábor**, Cseh történelem (kronológia).
- Sokcevitcs Dénes**, A horvátok története.
- Ráduly Zsuzsanna**, A lengyelek története.
- Filippov Szergej**, Az oroszok története.
- Stepanović Predrag**, A szerbek története.
- Hamberger Judit**, A szlovákok története.
- Szilágyi Imre**, A szlovénok története.
- Varga Beáta**, Az ukránok története.

Ajánlott szakirodalom:

- Bojtár Endre**, Bevezetés a baltisztikába, Budapest, Osiris, 1997.
- FORRÁSMUNKÁK A KULTÚRA ELMÉLETÉBŐL: SZÖVEGGYŰJTEMÉNY. / Szerk. **Maróti Andor**. Budapest, Tankönyvkiadó, 1975¹, 1980³, 1988⁴.
- FORRÁSMUNKÁK A KULTÚRA ELMÉLETÉBŐL. NÉMET KULTÚRAELMÉLETI TANULMÁNYOK 1–3. / Szerk. **Bujdosó Dezső**, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.
- Kaposi Márton**, Vico történelemfilozófiája. *In: «Világosság», 2006/2, 97–112.*
<http://www.vilagosság.hu/pdf/20060323092743.pdf>
- Lotman Jurij**, Kultúra és robbanás. Budapest: Pannonica Kiadó, 2001.
- Mannheim Károly**, A modern kultúrafogalom jellemzői. *In: Mannheim Károly*, A gondolkodás struktúrái: Kultúraszociológiai tanulmányok. Budapest: Atlantisz könyvkiadó, 1995, 25–31.
- Maróti Andor**, Sok szemszögből a kultúráról: Irányzatok a kultúra elméletében és filozófiája. Budapest: Trefort Kiadó, 2005.

Тájékoztató szakirodalom-lista a szláv kultúrák tanulmányozásához:

BOLGÁR:

- Ангелов Д.**, Българинът през Средновековието: светоглед, идеология, душевност. Варна, 1985.
БЪЛГАРСКАТА НАЦИЯ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО. Т. 1 и 2. С., 1980, 1989.
Ваклинов С., Формиране на старобългарската култура. София, 1977.
Венедиков И., Златният стожер. София, 1995.
Гачев Г., Ускорено развитие на културата С., 1979.
Генчев Н., Българската култура XV-XIX век. С., 1988.
ЗАЩО СМЕ ТАКИВА? В ТЪРСЕНЕ НА БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРНА ИДЕНТИЧНОСТ (Съставители И. Еленков и Р. Даскалов). С., 1994.
Мавродинов Н., Старобългарското изкуство (XI–XIII в.). София, 1966.
Мавродинов Н., Изкуство на българското Възраждане. София, 1966.
Панова Р., Столичният град в културата на средновековна България. София, 1995.

CSEH:

- ČLOVĚK ČESKÉHO STŘEDOVĚKU, ed. Martin Nodl a František Šmahel, Praha 2002.
Hanzal J., Od baroka k romantizmu. Ke zrození novodobé české kultury. Praha, 1987.
Haubelt J., České osvícenství. Praha, 1986.
Hoffmann František, České město ve středověku, Praha 1992.
Spunar P., Kultura českého středověku. Praha, 1985.
Marek J., Česká moderní kultura. Praha, 1998.
Šmahel F., Husitské Čechy: Struktury, procesy, ideje. Praha, 2001.
SLÁVA BAROKNÍ ČECHIE. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století. Praha, 2001.

HORVÁT:

- Črnja Z.**, Kulturna historija Hrvatske, 1964. i ostala izd.
Horvat J., Kultura hrvata kroz 1000 godina. Zagreb, 1939, 1942.
HRVATSKA I EUROPA. sv. I. 1997. i sv. II. 2000.
HRVATSKI NARODNI PREPOROD. 1790–1848. Zagreb, 1985.
Kolaric M., Umetnost na tlu Jugoslavije. Osvit. Novog doba / XIX vek. Beograd – Zagreb – Mostar, 1982.
Milić B., Razvoj grada kroz stoljeća. II. srednji vijek. 1995.

LENGYEL:

- Kozakiewiczowie H.; S.**, Renesans w Polsce. Warszawa, 1976.
Kuchowicz Zb., Człowiek polskiego baroku. Łódź, 1992.
KULTURA POLSKI ŚREDNIOWIECZNEJ. X–XIII w. / Pod red. J. Dowiata. Warszawa, 1985.
POLSKA W EPOCE OŚWIECENIA: Państwo, społeczeństwo, kultura. Warszawa, 1971.
POLSKA XIX w. Państwo, społeczeństwo, kultura. Warszawa, 1977.
WIEK OŚWIECENIA. Warszawa, 1978–1994. T. 1–10.
Witkowska A., Przybylski R., Romantyzm. Warszawa, 1997.

OROSZ:

- Гумилев Л. Н.**, От Руси к России. СПб., 1992. <http://www.kulichki.com/~gumilev/R2R/index.html>
ДРЕВНЕРУССКОЕ ИСКУССТВО. Художественная культура Москвы и прилежащих к ней княжеств. XIV–XVI в. М., 1970.
Древняя Русь: Пересечение традиций. М., 1977.
Из истории русской культуры. Т. V (XIX век). М., 2000.
Кондаков И. В., Культура России. М., 2000.
КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ДРЕВНЕЙ РУСИ. М., 1976.
Лихачев Д. С., Человек в литературе Древней Руси. М., 1970. <http://likhachev.lfond.spb.ru/Articles/ch.htm>
Лотман Ю. М., Беседы о русской культуре: Быт и традиции русского дворянства (XVIII– начала XIX в.). СПб., 1999.
Очерки русской культуры XIII–XV веков. Ч. 1–2. М., 1969–1970.
Очерки русской культуры XVI века. Ч. 1–2. М., 1977.
Очерки русской культуры XVII века. / Под ред. А. В. Арциховского. Ч. 1–2. М., 1979.

Панченко А. М., Русская культура в канун петровских реформ. Л., 1984.
Петрухин В. Я., Начало этнокультурной истории Руси IX–XI веков. М., 1995.
РУССКАЯ ИДЕЯ. М., 1992.
РУССКАЯ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ КУЛЬТУРА XVII ВЕКА. М., 1991.
Семенова Л. Н., Очерки истории быта и культурной жизни России: Первая половина XVIII века. Л., 1982.
Черная А. М., Русская культура переходного периода от Средневековья к Новому времени. М., 1999.

SZERB:

Деретић Ј., Културна историја Срба, Београд, 2005.
ИСТОРИЈА СРПСКЕ КУЛТУРЕ. Београд, 1994.
Kolaric M., Umetnost na tlu Jugoslavije. Osvit. Novog doba / XIX vek. Beograd – Zagreb – Mostar, 1982.
КУЛТУРНА РИЗНИЦА СРБИЈЕ. Београд, 1996.
Медаковић Д., Srpska umetnost у XVIII веку. Београд, 1980.
Radojčić S., Srpska umetnost u srednjem веку. Beograd – Zagreb – Mostar, 1982.
<http://www.rastko.org.yu/> = Пројект Растко – БИБЛИОТЕКА СРПСКЕ КУЛТУРЕ

SZLOVÁK:

Botto J., Dejiny Matice Slovenskej. Marin, 1923.
HUMANIZMUS A RENESANCIA NA SLOVENSKU V 15. A 16. STOROČÍ. Bratislava, 1967.
NÁRODNE KULTÚRNE PAMÍATKY NA SLOVENSKU. Martin, 1980.
SLOVENSKO. IV. KULTÚRA. Bratislava, 1975.
Zrubec L., Osobnosti našej minulosti. SPN Bratislava, 1991.

SZLOVÉN:

Cvetko D., Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem. Ljubljana, 1959.
OBDOBJE REALIZMA V SLOVENSKEM JEZIKU, KNJIŽEVNOSTI IN KULTURI. Ljubljana, 1982.
OBDOBJE ROMANTIKE V SLOVENSKEM JEZIKU, KNJIŽEVNOSTI IN KULTURI. Ljubljana, 1981.
SLOVENSKÁ KULTÚRA 1945–1965 (ed. K. Rosenbaum), Obzor, Bratislava, 1965.
UMETNOST NA SLOVENSKEM. Ljubljana, 1956.

UKRÁN:

Історія української культури. Побут. Письменство. Мистецтво. Театр. Музика. Київ, 1994.

Szlavisztikai alapszak
SLA-131, SLA11-110:
A szláv kultúrák összefoglaló áttekintése:
Bevezetés a szláv kultúrák tanulmányozásába
(vizsgatételek)

1. A kultúra / civilizáció fogalmai
2. A kultúra mint jelenség
3. A kulturológia
4. Gondolkodás a kultúráról a klasszikus Antikvitás korában
5. A kultusz/kultúra helye a középkori világképben
6. A kultúráról való gondolkodás újjászületése a Reneszánsz korában
7. A kultúráról való gondolkodás az Újkorban (F. Bacon, T. Hobbes, J. Locke)
8. A filozófiai kulturológia előzményei G. G. Vico történelemfilozófiájában
9. A kulturológia a Felvilágosodás korának gondolkodásában (J. J. Rousseau)
10. J. G. Herder kultúraelmélete
11. A XIX.–XX. századi kulturológia fejlődési tendenciái és irányzatai
12. A szláv kulturológia kialakulása
13. Az orosz szlavisztika és kulturológia
14. Az „ószlávok” prehistorikus kultúrája
15. A szláv mitológia
16. Az első szláv államok keletkezése
17. A kereszténység felvétele és jelentősége a szláv népek történetében
18. A szláv írásbeliség kezdetei
19. Középkori szláv kultúrák
20. Csehország kultúrája az államiságának keletkezésétől a barokk koráig.
21. A szláv barokk
22. A lengyel kultúra (X.–XVIII. század közepéig)
23. Evolúció és robbanás a kultúrában
24. Az orosz kultúra sajátos útja a XVIII. században